

KOINONIA

*A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközösségének
teológiai folyóirata*

SZERKESZTI: Gémes István

1999. pünkösöd

49. Szám

TARTALOM

- dr. Boleratzky Lóránd:** Ordass Lajos: válogatott írások II. 1
dr. Hafenscher Károly: A kereszt telológiájának esélyei
a poszt-modern társadalomban 7

***

Láncreakció – szekuláris apokaliptika

„Egy mérnökember, majd későbbi fizikus, Szilárd Leó jött rá elsőként a nukleáris láncreakció lehetőségére. Ugyancsak ő volt az, aki a vészharangot is meghúzta, hogy itt olyasvalamivel van dolgunk, ami halálos, de ugyanakkor felszabadító hatással is járhat. Sajátmagát egy új emberfaj vezérének képzelte, aki arra hivatott, hogy a világnak új rendet és fényt hozzon. Az atomerő felszabadításában olyan eszközt látott, amelynek segítségével nemcsak a világi fáradozást, de magát a világot is túlhaladottnak tekintheti. ‘Ha az emberiség megmentéséhez valamivel is hozzájárulhattam volna,’ – írta egyszer – ‘akkor valószínűleg magfizikus lettem volna. Ugyanis egyedül az atomerő felszabadítása által juthatunk el oda, hogy az emberiség ne csak a földet, de ezt a naprendszer is maga mögött hagyja.’

Századunk huszas éveitől élete végéig Szilárd arról álmodott, hogy a rózsakeresztesek hagyományai szerinti testvérközösséget, az ún. ‘Szövetséget’ alapítja meg. ‘Egymással összeszövetkezett embercsoportra’ gondolt, ‘amelyet a vallás és a tudomány szelleme’ tartana össze... 1930-ban hozzá is kezdett e szövetség gyűjtéséhez... ez a csoport hozta létre a történelem legnagyobb mérnöki tervét, a ‘Manhattan project’-et, majd megalapozta a súlyos következményeket magára vállaló ‘Los Alamos-i Testvériséget’ (amely 1945. július 16-án az USA-beli New Mexico Alamogordo nevű helységében az első atomrobbantást hajtotta végre és a tervnek a ‘Trinity’=Szentháromság nevet adta).“

David F. Noble, *The Religion of Technology. The Divinity Man and the Spirit of Invention*, 136-7.

***

Szerkesztőség és kiadóhivatal: D-70184 Stuttgart, Gänsheidestr. 9
Tel. 0711/23-49-529 – Fax: 0711/23-49-530
E-Mail: istvan.gemes@t-online.de

dr.Boleratzky Lóránd:

Ordass Lajos: Válogatott írások – II.

A közelmúltban jelent meg a "lila könyvek" negyedik köteteként Szépfalusi István válogatásában és utószavával Ordass Lajos: Válogatott írásainak II. kötete.¹ Ha egy szóval akarom jellemezni ennek a kötetnek a tartalmát, akkor azt a püspök szenvedéstörténete legfőbb dokumentációjának nevezhetném. A több, mint félezer oldalra terjedő hatalmas dokumentumgyűjtemény nemcsak egyháztörténeti, hanem kortörténeti unikum is, amely a múlt megismeréséhez elengedhetetlen, minthogy a múlt lezárása csak az igazsággal való őszinte szembenézés útján lehetséges, amelynek tanulságait a jelen és a jövő számára le kell vonni. Az Ordass kutatást ez a kötet méltóan zárja le.

A dokumentumokat tartalmukra tekintettel három csoportra oszthatjuk: a püspök első félreállítására vonatkozó, a "második bukás" dokumentumaíra és végül húsz állami levéltári íratra.

Ennek a könyvismertetésnek a keretében aligha kísérelhetem meg, hogy az egész dokumentumgyűjteményt bemutassam, mindössze arra kell szorítkoznom, hogy a legfontosabbokról említést tegyek.

I.

Az **első félreállításra** vonatkozó dokumentumok a kötet több mint a felét teszik ki, megtaláljuk az 1948 évi ügyészségi kihallgatás során felvett jegyzőkönyveket, az ügyészi vádiratot, az uzorabíróági főtárgyalási jegyzőkönyvet és ítéletet, az 1950. évi egyházi fegyelmi bírósági ítéletet és az egyházi rehabilitációval kapcsolatos iratokat. (437-744)

Amikor a püspök a "Nagy idők kis tükrét" írta, felvettem, hogy szívesen megírnám az uzorabíróági per fontosabb mozzanatait, annál is inkább, mert birtokomban van a teljes főtárgyalási jegyzőkönyv, de erről lebeszél, úgy gondolom azért, mert közismert szerénysége nem engedte meg, hogy olyan munka jelenjen meg, amelynek középpontjába ő kerül. Abból a szempontból mégis hasznos, hogy most nyilvánosságra került a több, mint 200 oldalas főtárgyalási jegyzőkönyv, mert ez világosan bizonyítja a per koncepciój jellegét. Valós tények hamis összefüggésbe hozatalával előre meghatározott eredményt: a vádlottak bűnösségének a megállapítását kívánták elérni az ülnökök egy részének előzetes "eligazításával", mint ez utólag kiderült, - másrészt pedig a védelem tanúinak mellőzésével. A per joganyaga világosan igazolta, hogy Ordass Lajos és vádlottársai² az evangélikus egyház identitásának és integritásának védelmében határozottan szembeszálltak az államhatalomnak az egyház belügyeibe történő jogtalan beavatkozási kísérletei ellen.

Az ügyészi kihallgatást dr. Alpár András ügyész folytatta le, aki őszintén megmondta a

---

¹ Ordass Lajos: Válogatott írások (folytatás). Válogatta és az utószót írta: Szépfalusi István. Lakitelek, 1998. A Magyarországi Evang. Egyház Sajtóosztályának kiadása.

² A büntető eljárás Ordass püspökön kívül Radvánszky Albert egyetemes egyházi felügyelő és Vargha Sándor egyetemes főtitkár ellen is folyt, külföldi követelés bejelentésének elmulasztása miatt. Az uzorabíróság a pert Radvánszky Albert ellen szívrohama miatt elkülönítette, majd később megszüntette.

püspöknek, hogy őt nem tartja bűnösnek, de mivel utasítása van az eljárás lefolytatására, annak eleget kell tennie.

A püspök védelmét dr. Kardos János ügyvéd látta el rendkívül lelkiismeretesen és megfontoltan. Őt a dunántúli református egyházkerület minden terror ellenére nagy szótöbbséggel főgondnokává választotta s beiktatásának időpontját az Ordass per kezdetére tették, amit nem voltak hajlandók megváltoztatni s mivel az ügyvéd a püspök perében való képviselő ellátásának elsőbbséget kívánt adni, távollétében lemondottnak tekintették a főgondnoki tisztségről.³

A püspök az eljárás során bűnösségét nem ismerte el. Elmondta, hogy igen nehéz helyzetben levő egyháza megsegítése érdekében vállalta a hosszú külföldi utat, melynek során a kilátásba helyezett segítséget "reménységnek" tekintette, annak bizonytalan volta miatt. A bizonyítékként felmutatott Empie-levélnek a "commitment" kifejezését a püspök "közlésnek" értelmezte, szemben a szakértő "kötelezettségvállalásával". A püspök végül arra hivatkozott, hogy a gazdasági ügyek intézése az egyházi törvények értelmében nem a püspök hivatali kötelessége volt. Mindezek ellenére a Nemzeti Banknak tudomása volt a segélyekről, sőt még felárat is fizettek az egyik segélyösszeg után.

Alpár András ügyész vádindítványában abban látta a bűncselekmény megvalósulását, hogy az egyház vezetősége a felajánlott segélyt nem utasította vissza és azt a megalapozatlan álláspontot képviselte, hogy az a személy köteles a külföldi követelés bejelentésére, „aki közreműködött a követelés létrehozásában, az összegek lehívásában, illetve a levelezésben.“

Dr. Kardos János visszautasította az ügyészi álláspontot, kiemelve, hogy a Nemzeti Bank tudott a segélyekről, de nyilvánvaló, hogy csak akkor állt fenn az írásbeli bejelentési kötelezettség, amikor a pénz megérkezik. Bejelentésre nem a püspök volt kötelezve, mert hivatali kötelességéhez nem tartozott a pénzügyek intézése. A segély nem perelhető, naturális obligatio, amit vagy teljesítenek, vagy nem. Sem kár, sem veszélyeztetés nem ért senkit sem.

Ordass Lajos az utolsó szó jogán elmondott, klasszikusnak mondható beszédében arról a lelki nyugalomról beszélt, amely az utolsó hetekben eltöltötte és megerősítette abban a tudatban, hogy helyesen járt el. Senkitől sem várt köszönetet, de annyit talán elmond, hogy egy szegény egyszerű ember a maga képességei szerint igyekezett a rombadőlt hazát és egyházat az újjáépítés munkájával szolgálni. "Lehet, hogy mérlegelésük után engem bűnösnek fognak nyilvánítani és ezért büntetést szabnak majd ki rám. Ha ez következik be, azt is alázatos szívvel és csöndesen elfogadom. Elítélésem ténye olyan lesz számomra, mint a fátyol, amely eltakarja előlem Isten akaratát és érthetlenné teszi azt. De Istenemtől zúgolódás nélkül elfogadom, mert azt az egyet jól tudom, hogy még elítélésem esetén is csak az ő áldott akarata történhet meg velem."⁴

A bíróság Ordass Lajost két évi, Vargha Sándort három évi fegyházra és mellékbüntetésekre ítélte, lényegében az ügyészi vádbeszédben kifejtett érvek alapján.

Ordass püspök ellen az **egyházi fegyelmi eljárás** megindításához a döntő lökést Ortutay kultuszminiszter levele adta meg, hangoztatva, hogy ennek "hiánya már eddig is több bajnak forrásává lett."⁵

Az "egyházi főügyész" eredetileg három okra kívánta a vádat alapítani, ami azt bizonyítja, hogy az egyházi vezetőség sem tudta, hogy mitévő legyen; így az egyház békéjének izgatással történő megzavarására, melyet a püspök állítólag azzal követett el, hogy hamis jelentésében amerikai segély ígéretét állította, másrészt a szükséges bizalomra méltatlanná válásra, végül állami büntetőtörvény hatálya alá eső cselekmény elkövetésére. A tárgyaláson csak az utolsó pontra történt hivatkozás, és a bíróság is ebben a pontban állapította a fegyelmi vétsé-

³ Papp Vilma: Dr.Kardos János (1894-1959) Presbiter 1996 nov.-decemberi szám 6.1.

⁴ Ordass Lajos i.m.658-659.old.

⁵ U.o. 679.old.

get.

A közölt iratokból is megállapítható az a számos törvénytelenység, amely a fegyelmi eljárás során, úgyszintén magában a fegyelmi ítéletben is elének tárul. Így az 1950. április 1-i tárgyalásra szóló idézést az igazságügyminisztérium útján csak két nappal előtte adták ki nyilván abban a tudatban, hogy azt idejében már úgysem tudják a püspöknek kikézbesíteni, a tárgyaláson védő sem képviselte, a külön fegyelmi bíróság nem volt törvényesen megalakítva, mert azon eggyel kevesebb bírót vett részt, az ügyben nem volt vizsgálati szakasz, a bíróság nem ismerte az uzsorabírói ítéletet, a jegyzőkönyvből nem derül ki, hogy mi volt a szavazás eredménye, stb. Ha 4 elítélő szavazat ellenében 8 tartózkodás volt, akkor nem volt meg a többségi határozat a püspök elítéléséhez.

A püspök részére csaknem három hét múlva kézbesítették ki a börtönben az egyházi ítéletet. Keserűen írta ezzel kapcsolatban önéletrajzi írásában: "Kevésszer éreztem magamat életemben annyira megalázva, mint akkor amikor a börtöntisztviselő szinte megvető utálattal mondta, hogy ezek után, hogy az egyház ítéletet hozott ellenem, nem hivatkozhatom arra, hogy az államhatalom igazságtalanul ítélkezett fölöttem."⁶

Azután a történelem homokóráján lepergett hat esztendő, melyet a püspök nehéz anyagi körülmények között, teljes visszavonultságban élt át.

A Sztalin visszaéléseit feltáró XX. pártkongresszus után hazánkban elindult az erjedési folyamat s 1956 őszén a Galyatetőn tanácskozó Egyházak Világtanácsa Központi bizottságának felvetésére állami részről ígéret hangzott el az 1948 évben hozott ítélet felülvizsgálatára. A Dezséry Lászlóval és Horváth János Állami Egyházügyi Hivatali elnökkel megindult tárgyalások végül is eredményre vezettek. 1956 október 5-én a Legfelsőbb Bíróság Ordass püspököt bűncselekmény hiányában felmentette és a korábbi ítéletet hatályon kívül helyezte, azzal az indokolással, hogy nem a püspököt illette meg az egyház gazdasági ügyeiben a rendelkezési jog, hanem azokat, akiket az egyházi alkotmány erre feljogosít.

Három nappal később az Egyetemes Egyház Törvényszéke az egyházi bíróság által hozott ítéletet is hatálytalanította és megállapította, hogy egyházjogi szempontból úgy kell tekinteni a püspököt, mint aki ellen fegyelmi eljárás nem volt folyamatban.

Hűen tükrözi a Déli Egyházkerület egyházmegyei lelkészértekezletein megtartott tájékoztató azokat az intézkedéseket, melyeket a püspök szolgálatba való visszatérte után a törvényesség helyreállítása érdekében tett. Mint ismeretes, Ordass püspök másodszori püspöki szolgálata rövid ideig, csak 1958 június közepéig tartott, mikor is az államhatalom erőszakkal félreállította anélkül, hogy nyugdíjazására, vagy fegyelmi eljárásra került volna sor. Félreállításának közvetlen oka az volt, hogy az 1957 novemberi tárgyalásokon nem volt hajlandó az egyház alkotmányát megsértve tizenöt olyan egyházi személyt állásába, illetőleg beosztásába visszahelyezni, amely a forradalom hatására megváltozott.

II.

A politikai helyzet enyhülésével ifj.Fasang Árpád zongoraművész presbiter tett kísérletet Káldy Zoltánhoz írt levelében Ordass püspök **rehabilitációjának** az elindítására, amely azonban eredménytelen maradt.⁷ Az egyházi részről, valamint a püspök özvegye részéről többszöri levélváltás után Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter 1990 április 23-án rehabilitációban részesítette a püspököt, megkövetve az egyház vezetőségét és az özvegyet, megállapítva, hogy az 1958-ban tett intézkedések végső soron "az akkori kormányzati szervek poli-

⁶ Ordass Lajos: Önéletrajzi írások. Bern,1985, 374.old.

⁷ Ordass Lajos: Válogatott írások, Lakitelek, 1998 767 és köv. old.

tikai megfontolásokon alapuló nyomására születtek, amelyekhez felhasználták a hatályos jogszabályokat is".⁸ Öt évnek kellett eltelnie, hogy a Déli Evangélikus Egyházkerület Bírósága a család kezdeményezésére megállapítsa, hogy a Déli Egyházkerület Presbitériumának 1958. június 24-i, illetve szeptember 1-i határozatai, melyekben megállapította a püspöki tisztt megürülését és új választást rendelt el, törvénytelen és ezért semmis. Ugyancsak megállapította, hogy a püspök haláláig, vagyis 1978 augusztus 14-ig az egyházkerület törvényes püspöke volt, – amiből a contrario az következik, hogy Káldy Zoltán csak de facto, nem pedig de iure volt az egyházkerület püspöke.

Hiányolhatjuk, hogy – bár szerző az uzsorabíróági és az egyházi fegyelmi eljárásnál az ügyészi indítványokat közzétette – ez a rehabilitációs eljárásnál elmaradt, mert a kerületi ügyész 1995 június 6-i előterjesztése se igen részletesen tárta fel az üggyel kapcsolatos előzményeket; ennek oka talán az lehet, hogy az indítvány névszerint kilenc személyt nevez meg – jóllehet ezek közül ma már csak egy személy van életben – nem kívánta a felelős személyeknek széles körben való publikálását. A rehabilitáció lebonyolíthatóságának bizonytalan voltát az is igazolja, hogy felmerült előzőleg az a kérdés vajon a Déli egyházkerület jogutódja-e a bányainak, mert ha nem, akkor nincs jogcím a rehabilitációra.

III.

Különleges érdeklődésre tarthat számot a Függelékben közzétett húsz **állami dokumentum**, amelyek bizalmas természetüknél fogva most először kerülnek a nyilvánosság elé és amelyek sötét fényt vetnek azokra a kommunista szervekkel kollaboráló "egyházi" személyekre, akik az államhatalmat mindenben kiszolgálták.⁹ (793-827.old.)

Közülük is kiemelkedik Mihályfi Ernő, – akinek bár kezdetben semmiféle egyházi tisztsége nem volt, – mégis az egyházi iskolák sorsáról folytatott tárgyalások során beleavatkozott az egyház legbelsőbb ügyeibe és az egyik dokumentum szerint Ordass püspök és a kerületi felügyelők eltávolítását indítványozta Rákosinál, megemlítve, hogy "Ordassék valósággal terrorizálják a demokratikus gondolkozású egyházi embereket." (948.08.15.)

Riesz István igazságügyminiszter Rákosinak olyan szakvéleményt ad, mely szerint a püspökök hatósági megerősítésre szorulnak, holott a valóság az, hogy a protestáns püspökök megválasztását csak bejelenteni kellett a kormánynak. (1948.11.11.)

Major Béla miniszterelnökségi osztályfőnök Rákosi részére olyan véleményt ad, amely szerint Ordass eltávolítását és Reök Iván egyetemes felügyelővé való "választását" javasolta. Köztudott, hogy Reök Iván Mihályfi és Darvas mellett az egyházban a legnagyobb romboláshoz nyújtott segédkezet. (1949.01.11.)

Egy másik levélben Mihályfi Darvas Józsefnek kerületi felügyelővé "választását" szorgalmazza és azután az ő közreműködésével Ordass helyére új püspököt kell választani. (1949.aug.9.)

Mihályfi egy újabb Rákosihoz írt levélben Darvas kerületi felügyelővé választását az evangélikus vallású párttagok segítségével akként tartja szükségesnek, hogy "ott szükség esetén felszólalásokkal tereljék helyes irányba a szavazás lefolyását". (1949.nov.1.)

Mihályfi egy 1950 márciusi feljegyzésében a teljes tisztújítással kapcsolatos "határozott intézkedésekre" van szükség az Ordass párti ellenzék túlsúlya miatt s ennek érdekében csatolja Szimonidesz Lajos javaslatát az "Ordass ügy elintézésére." Szorgalmazza a Harangszó beolvasztását az "Evangélikus Életbe". (1950.márc.17.)

⁸ Ordass Lajos i.m. 773-774.old.

⁹ Ordass Lajos i.m. 795-825.old.

Darvas vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki akkor még egyházi tisztséget nem visel, közli Rákosival, hogy sürgősen intézkedik Keken András fegyelmi ügyének súlyos ítélettel történő lezárása iránt, "aki egyik fő mozgatója az egyházon belüli reakciós szerveződésnek." (1950.márc.22.)

Rákosi kézírásos utasítást adott Kristóf "elvtársnak" Dezséry László püspökké választásáról, "ügy, ahogy az Darvas megválasztásánál történt." (1950.május 8)

Horváth János ÁÉH elnöknek Rákosihoz 1952 január 14.-én kelt levelében olvashatjuk, hogy "Dezsérynek nincs meg az a tekintélye, amit terjeszt magáról... Vető püspök pedig nem eléggé határozott minden kérdésben. Reök Iván pedig még Kossa elvtársnak említette egyszer, hogy bizonyos kifogásai vannak Dezséry politikájával és magatartásával kapcsolatban. Minekünk az evangélikus zsinat munkáján fokozottabban kell a kezünket rajta tartani, nehogy a református zsinathoz hasonlóan létrejöhessen egy ellenakció."

De talán a legmegdöbbentőbb Mihályfinak Rákosihoz 1952 június 10-én írt az a levele, melyben arról számol be, hogy az egyház mátraszentistváni üdülőjében Dezséry elbeszélése szerint olyan jelenetnek volt tanúja, amelyről jelentést kell tennie. Az okiraton Révay megjegyzése: "Dezséry mondja meg, kik voltak ott névszerint." Olyan mélyre sülyedt Mihályfi, hogy gátlás nélkül szolgáltatja ki a gondjaira bízottakat az állami szerveknek. Így aztán azon sem csodálkozhatunk, hogy az egyház későbbi "első" emberének még egyházi temetése sem volt.

Az egyházak helyzetéről és a helyzet javítására vonatkozó 1958 május 5-én kelt jelentésből, melyet feltehetőleg Horváth János készíthetett, megtudjuk, hogy az evangélikus egyház 30 kulcspozíciójából 24-be került lojális pap. A jelentés az evangélikus egyházzal megállapítja, hogy "ebben az egyházban volt legintenzívebb az egyházi reakció tevékenysége." "Az ellenforradalom kirobbanása után erőszakkal kényszerítették a püspököket lemondásra és Ordass püspök vette át az egyház vezetését. Ordass helyzete még rendezetlen állapotban van, de meg van a reális lehetősége annak, hogy Ordass rövidesen kiszorítsuk a püspöki székből és mint **leleplezett, megvert reakciót félreállítsuk**. Elvi szempontból megállapítható, hogy az egyházak jelentik ma a népi demokratikus rendszer legnagyobb legálisan szervezett ellenfelét." Vissza kell szerezni azokat a kulcspozíciókat, melyeket még az egyházi reakció tart kezében. Szükség van arra, hogy a protestáns egyházak az egyházi békebizottságokon keresztül a népi demokratikus országok egyházaival és nyugati haladó egyházi személyekkel bővítsék kapcsolataikat.

Ez a jelentés, amely számos valótlanúságot tartalmaz, többek között két püspök erőszakkal történt lemondatásáról, a Moszkvából diktált merevebb egyházpolitikának volt előszele, már előrevetítette, hogy Ordass püspök másodszori félreállítására rövidesen sor kerül, csak ennek módja nem volt még eldöntve állami részről.

Az állami dokumentumokból világosan áll előttünk az, amit Helmut Pree feindliche Trennung-nak, ellenséges szétválasztásnak nevez, amely arra irányult, hogy a vallást a közélet területéről a magánszférába kiszorítsa, vagy akár a vallásos elemet teljesen megszüntesse.¹⁰ Ennek érdekében állítják csatasorba a diakóniai-teológia ideológiáját.

A könyv hátralevő részében tiszteletadásokról, megemlékezésekről, kegyeleti gesztusokról, jóvátevő törekvésekről, rendező igyekezetekről, valamint a dokumentumok válogatásáról és szövegkritikai megjegyzésekről kapunk részletes tájékoztatást. Ezekből megtudjuk, hogy Szépfalusi István az Országos Levéltárban, illetve korábban a Politikátörténeti Intézet Levéltárában, valamint a Fővárosi Levéltárban végzett széleskörű kutatásokat, és örömmel állapíthatjuk meg, hogy a dokumentumokat a teljes eredetiségük megőrzését lehetővé tett másolatokban olvashatjuk.

¹⁰ Helmut Pree: Österreichisches Staatskirchenrecht, Wien-New York, 1984. 4.1.

A könyv végén az Ordass Lajos által írt munkák, illetve fordítások tartalmi ismertetését, valamint a püspökről írt főbb kiadványok hosszú sorát találjuk.

Hálásak lehetünk Szépfalusi Istvánnak a négy kötetre terjedő Ordass-kutatásaiért, melyre a koronát a mostani záró kötetrel tette fel.

***

**„Ne nagyon dicsekedj azzal, hogy bírod a Szentlelket,
hogya az írott ígét viszont nem ismered. Mert az biztos nem jó Lélek,
hanem a pokolból származó kellemetlen lélek.
Hiszen a Szentlélek minden bölcsességét, jó tanácsát és minden titkát
az igébe rejtette és abban nyilatkoztatta ki.
Elannyira, hogy bárki is engedélyt kapna arra, hogy másutt keressen és kutasson.
Nincs is magasztosabb és jobb tanulni való, mint amit a Szentírás Jézus Krisztusról,
az Isten Fiáról, a mi Üdvözítőnkéről tanít,
aki értünk halt meg és támadt föl a halottak közül.“**

Luther, Prédikáció 1Kor 15,11-ről, 1532. augusztus 12-én.

Dr. Hafenscher Károly:

A kereszt teológiájának esélyei a poszt-modern társadalomban

Izgalmas feladat egy idős, evangélikus teológus számára, századunk végén és egy új évszázad küszöbén ez a fajta *teológiai értékelés*. Véleményem egyértelmű: *a theologia crucis-nak esélye volt, van és lesz, amíg Isten időt ad*. – Az idő felfogásunk szerint az evangélium hirdetésének tere, Isten hosszútűrésének jele. Egyedül Isten érthetetlen, megnem-érdemelt kegyelme, hogy még nincsen végünk. *Az idő ajándék*, valódi tartalommal szeretete tölti meg, *arra való, hogy tanúskodjunk Krisztusáról*. Amíg időnk van, lehetőségünk van a kereszt evangéliumának hirdetésére.

Esély – ízelgessük a szót, ahogyan ma populárisan használják: *Esélye* az ügyes, modern technika birtokában lévő embernek van, aki a mai korrallal szinkronban gondolkodik és él e világban. *Esélye* a jómódú polgárnak van, aki tehetős, mozgékony, megengedheti, hogy „nagy életet” (high life) éljen. *Esélye* a jóléti társadalom szerencsés gyermekeinek van, akik utazhatnak, társadalmi kapcsolatokat tarthatnak fenn, jó összeköttetésük van... *Esélye* az 50 éven aluli férfiaknak van álláskeresésnél, ötvenen túl már nem kell az ember (férfi vagy nő egyaránt). *Esélye* az egészségesegeknek van, a tehetségeseknek, erőszakosoknak... Ha ezek a kritériumok, úgy témánk miként válaszolható meg pozitívan? *Van-e a kereszt teológiájának esélye?*

Folytassuk a sort „vallásosabb” területen: *Melyek az esélyes keresztény felekezetek ma és a közeljövőben?*: a kislétszámú, frissmozgású, még mozgalmi jellegű felekezetek esélyesek... a siker-kereszténység képviselői (success Christianity), akik jó eredményt, gazdagságot, egészséget, állandó mosolyt ígérnek. Vagy a misztikusok esélyesek, akik titokzatos, érdekes belső utazásra invitálnak, unalmas szavak helyett... Az érdekes, vonzó programot ígérők, akik képesek sokféle igényt kielégíteni, sokoldalúak, nem válogatók. Esélyesek az ún. bázisközösségek, akik a mammut gyülekezetekkel szemben ismerik tagjaikat, emberi közösségi igényüket kielégítik. Esélyesek a konferenciázók, akik Kirchentag-okon tömegeket tudnak mozgatni, egyházi jamboreet tudnak ajánlani megszokott templomi liturgia helyett. Valóban kérdés még az is, hogy a protestánsoknál nincs-e nagyobb esélyük a rómaiaknak és ortodoxoknak, az ún. szabadkeresztényekről nem is beszélve?

Még közelebb kerülve témánkhoz: *melyik teológiai iránynak van esélye ma és holnap?*: az új liberális teológiának? A szociális érdeklődésű, vagy politikai jellegű teológiának? A mitológiátlanítás abszolutizálóinak? A fundamentalistáknak? (Amerikában úgy látszik, az ő számuk növekszik!) A történetkritikusoknak? A pánliturgusoknak, a hitvallásos fundamentalistáknak, akik a 16.sz.-ot a második „idők teljességének” tekintik, a kérészerű „istenhalála” teológiának? Az antropológiát (a teológia helyett) kedvelőknek? A minden mindegy állásponton levőknek, akik a keresztény utat csak egynek hiszik a sok lehetséges út között? Akik a toleranciát hangoztatják még misszió helyett is? Azoknak, akik a közös világethosz keresésében lemondanak a keresztény specifikumról is? – Tudjuk: *még több irányzat, trend található a mai teológia porondján s ezek között kell helyet szorítanunk a kereszt teológiájának?* Lehet-e egyáltalán versenyképes a mai vallási és teológiai pluralizmusban? Útkeresés folyik

a századvégi teológiában... Teológusként is meghajtom fejemet az emberi szellem erő kifejtése előtt, a jószándékot sem vonom kétségbe, sőt a békességet is fenn akarom tartani, de mindennel egységet nem kell vállalnunk!

Címben kapott feladatomat *három lépcsőben* kívánom teljesíteni:

1. A kereszt teológiáját interpretálom.
2. A posztmodern kort megkísérlem leírni (lehet, hogy vannak, akik még e kifejezéstől is irtóznak!).
3. Vallok arról, miért is tartom még mindig esélyesnek, sőt a legesélyesebbnek a kereszt teológiáját.

Mindez *döntésen* is alapul, nemcsak belátáson és a döntés után szenvedéllé válhat, a passzióból szent passzió lesz, beismerve, hogy több nyitott kérdés is maradhat. Hallgatóim /olvasóim részéről sem takaríthatom meg az őszinte állásfoglalást.

Számomra a *theologia crucis a legreálisabb teológia*: a földön marad, egzisztenciálisan érdekeltté tesz, nemcsak fejemet mozgatja meg, hitemet is provokálja, reménységet támaszt és compassióra, sőt aktív szeretetre provokál. Együttal ökumenikus találkozóponttá lehet, egy közös keresztény koordináta-rendszer nullpontjává.

1.

Theologia crucis az én tolmácsolásomban.

A „Cur deus homo?” – anselmusi kérdés továbbfejlesztéséről van szó: *cur deus crucifixus?* A válaszadás megközelítése elsősorban a passió oldaláról történhet... nem a satisfactio vicaria jogi kategóriájából, hanem a passio humana komolyan vételéből. Ez nyithat a passio magna titkának csodálata felé, az incarnatio valódi csúcspontjához. Vagyis a pilátusi nyilatkozat felől közelítünk: *Íme az Ember!* – Ő, aki rendkívülien született, hatalommal tanított, isteni exusiával, aki jeleket tett, hogy személyét figyelve átláthassunk egy másik dimenzióba (Isten országa transzparensévé vált), igazán a kereszten mutatta meg, hogy mennyire szeret az Isten. Nemcsak apatikusan nem fordult el az embertől, nemcsak kitűnő empátia érzékkel közeledett az emberekhez, hanem Ő volt a *szinpathikus ember*, aki együtt szenved velünk, a szinpathia szó eredeti jelentése szerint. *A theologia crucis-t nem Luther találta ki*, nem is Pál apostol, nem is az 1Péter levél teológiája, vagy a Zsidókhöz írt levél szerzőjének koncepciója, hanem *Jézus a via crucis vándora*, aki tudatosan vállalta a keresztig a szenvedést. A Credo egész életét így summázza: *szenvedett*, Ő nem csak tanítványainak ajánlgatta a keresztet, hanem maga is felvette a sajátját, elveszítette életét, hogy megtalálja azt, az Atya igazolta Őt a húsvéti eseménnyel (ApCsel 2 szerint). – Tudatosítani kell, hogy *a via crucis és a theologia crucis húsvét felől közelítendő, nagypéntek és húsvét komplexitásos valóság, ugyanannak az éremnek két oldala, egyik a másik nélkül csupán bitófán végződött tragédia... másik az egyik nélkül alaptalan örvendezés, mélység nélküli, felületes illúzió*. Csak húsvét felől tündököl „a keresztfa titka”, csak húsvét után érvényes az emmausi úton vándorló tanítványoknak az „ismeretlen írásmagyarázó” exegézise, vagyis Jézus kezében és száján nyílik ki a Szentírás is a kereszt eseményét nem értő tanítványoknak. Csak húsvét után hisz a kételkedő Tamás, amikor identifikálja a kereszt sebeit hordozó, mégis egy más dimenzióból érkező Urat, sőt a kimondott hitetlenséget a viva vox hitté formálja: *Én Uram és én Istenem!* Ez az adoratio a keresztrefeszített és újra életet nyert Jézus Krisztusnak szól... Csak húsvét után vált a *kenyértörés* az eucharisztia jelévé, s nem csak az utolsó vacsorára emlékeztet, hanem a praesentiát fedi fel: a hit nagy titka a húsvét fényében válik bizonyossággá: *Ő AZ!* Felismerés, ráismerés, gerjedezés: (tűzet fogtak, mondja a mai svéd fordítás!), lángolás, erőforrás örvendező tanúságtételre. Mégiscsak volt, van értelme a kereszt eseményének, minden más istenbizonyíték sántit, kevés, sőt blaszfémia. Hát ilyen az Isten? Így vállalt közösséget, végigjárta a via crucist és a theologia crucis alapjává lett.

Még a *halál* is más színben tűnik fel húsvét után. Már szinte rajta gúnyolódni is szabad: „Halál, hol a te hatalmad?” – kérdi Pál, a halandók egyike. Már nem hajtunk térdet a halál császár előtt. Már a trónon Krisztus ül. A *memento mori helyett a memento vivere* lehet köszöntésünk. A halál jelét (MM) mutogató néma karthausiak helyett az Élet forrásából élő, beszélő, evangéliumot hirdető tanítványok lehetünk. Pál theologia crucis-a is így fogható: Saulus Isten dicsőségét akarta szolgálni minden áron, a theologia gloriae útját járta, de az István féle mártírium láttán valami másra ébredt rá... S a damaszkuszi úton összeállt a kép, megvakultak hiú szemei, s Őt, a fényes nagyszerűt már mindörökké látta. A zsidó Saul nem viselhette, hogy a Messiás szégyenfán végzi – de az Élő a keresztpredikátorává tette. Húsvéti hit nélkül hiábavaló lett volna hite, prédikálása, egész szolgálata, de így a theologia crucis értésében már bizonyos abban, hogy munkálkodása nem hiábavaló (kenosz=üres) az Úrban, 1Kor 15,58 szerint. A Krisztus kenózisza miatt „nem kenosz” a kereszthirdetésének szolgálata (Fil 2). Sőt ez válik botrányból, bolondságból Isten hatalmas erejévé, szenvedések elviselésének forrásává. Lehullott Pál szeméről a hályog, az Istent kereső zsidó teológus, a fanatikus rabbi, a Bibliát tanult írástudó farizeus megtalálta a Megfeszítettben az Örökkévalót, vagy méginkább így mondhatom: a *Kimondatatlan Őrá talált*. Hirdette, hogy itt az Isten köztünk: Ő az! a Deus Crucifixus. (Ráismert Arra, aki egykor így mutatkozott be: ANI HU – EGO EIMI – ahogyan Martin Buber fordítja: „Ich bin da!”)

Megrendítő példát mond Moltmann, a reménység teológusa „A megfeszített Isten” c. könyvében (69.fejezet). Ez a történet másutt is olvasható Elie Wiesel, egy holocaustot túlélő zsidó emlékezéseként: „Az SS katonák felakasztottak két zsidó embert és egy nemzsidó fiataalt a tábor lakói szemeláttára. A két zsidó hamar meghalt, a harmadik kivégzett még egy félórát kínlódott, vívta haláltusáját. *Hol van most az Isten? Hol van?* – kérdezte valaki mögöttem, miközben a fiatalember még mindig vonaglott az orrunk előtt. Ugyanezt az égető kérdést hallottam belülről is magamban. Ott ágaskodott bennem is: *Hol van most az Isten? Hol az Isten ilyenkor?* – Itt van! Ott függ a bitófán – mondta valaki. Észrevettem én is...” S Moltmann tanulságként hozzáfűzi: *Minden más válasz csak istenkáromlás lett volna*. Itt a theodicea nem segít. Nem is lehetséges más keresztény felelet a kínzás, gyötrés, megaláztatás idején. A mi „keresztény Istenünk” a *szereetet szenvedő Istene*, a szándékosan, tudatosan, önként vállalt szenvedése. A megfeszített Isten. Mindezt nem kívülről erőltették rá... A szenvedésre is képes szeretet erős Isten szeretete: aktív szeretet. Nyitva hagyta a maga számára a lehetőséget, hogy a teljes emberi létet magára vegye, a szenvedéssel együtt. Elfogadta, szabadon vállalta a keresztet. Enélkül nem is beszélhetnénk teljes szeretetről. S már értjük: „Nincs nagyobb szeretet annál, mint amikor valaki életét adja barátaiért”. Ez a theologia crucis SZÍVE: nem véletlen, hogy mind a négy evangélium legalább egyharmada részletelesen közli a passio magnát, s nem csak Pál ilyen kereszthangsúlyú. Jézusról csak ilyen hangsúllyal lehetett prédikálni. Az evangéliumok is prédikációk, az evangélisták is a theologia crucis művelői.

Feltűnő, hogy *Karl Barth* és a magyar református Barth-importőr Tavasz Sándor nem szól a theologia crucisról. Talán mert így a theocentrizmus kerülne veszélybe, vagy a reformátusoknál elfogadhatatlan capax infiniti (Barthot ugyan vádolták christomonizmussal, ha nem is jesulatríával, mint minket a szigorú hollandok), de ő teológiájában theocentrikus akart lenni. Ezt a problematikát érzékelteti *Ph. Watson* „Let God be God” c. könyvében, amikor kitűnő Luther-elemzésében így ír: „A kereszthangú teológiájában Luther Krisztusában magával Istennel állunk szemben, mert Krisztus az igaz Isten (Nicenum!). Ha Luther teológiája christocentrikus, nem kevésbé igaz, hogy christológiája theocentrikus... Szerinte a Szentírás nem csupán Istennek egy tanújához vezet el, amikor Jézushoz visz. Krisztus a testet öltött Isten, az ember természetébe költözött Isten. – *Az igaz keresztény hit nem a legmagasabbnál kezdődik, mint a többi vallás, hanem a legalacsonyabbnál*, hiszen a fenséges Isten mérhetetlen együttérzésében leszállt a bűnös emberhez. Az emberiség semmire sem volna jó, ha nem jelent volna meg benne az Isten. Viszont Istent sem lehet máshol megtalálni, mint ebben az emberben és az Ő emberségén át. Sőt egyedül csak Benne. Ezért, aki aggódik üdvösségéért, annak tudnia kell, hogy ezen az emberen: Jézus Krisztuson kívül nincsen más Isten”. „Mindez *racionálisan nem érthető*, be sem látható... ezt csak hittel lehet fogni, érzékszerve-

inkkel soha... Mégis a keresztben Isten valódi lénye és akarata, szívének legmélye tárul fel a hit szeme előtt: csak itt és sehol másutt. Ezt kell tanulnunk egy életen át, hogy ti. Krisztusban felismerjük az Istent“. Így mondja Luther: „Krisztus több és más, mint Ábrahám, Izsák, Keresztelő, Pál apostol vagy a szentek – ők legfeljebb csak példaképek (modellek), de nem tudnak mit kezdeni bűneimmel, nem tudják megbocsátani azokat, nem tudnak megszabadítani az ördög hatalmától és a haláltól, nem is tudnak üdvösséget és örökéletet ajándékozni – mint Krisztus.“

A theologia crucis nem dogma, nem doktrina, hanem az evangélium élő, lüktető szíve lehet. Luther teológiájában nem egy pont, vagy fejezet a sok más között, egy tétel a tételek sorában, ez a *központ*, ez adja nem könnyen rendszerezhető teológiája egységét, összefüggését, ahogy a svéd Billing írta már 1910-ben: „Rózsa ez. Központjából indulnak ki a szirmok. Vagy olyan ez, mint a nap: az izzó központból indulnak ki a sugarak. Nem egy a nyakék gyöngyszemei között, hanem az a középen levő, összetartó medalion.“ (Luthers storhet =Luther nagysága). Jézus személye, a Christus passus et coronatus, a megfeszített és megdicsőült a középpont: Jézus a Christus predicatus et creditus. Ugyanakkor Krisztus az egyház jele is. Mindent Őbenne találunk meg. „Das Kreuz Christi und das Kreuz des Christens gehören für ihn zusammen.“ „Deum non inveniri nisi in passionibus et cruce“, – mondja Luther.

Oly korban, amikor megrázkódnak az alapok (Tillich), s az ember már nehezen tud hinni a „jóistenkében“ és a gondviselő jó atyában – legfeljebb gúnyos kacajra fakad, ha valaki még az ilyen Istent komolyan veszi, mindenhatóként, amikor már mindenén túl van az ember, a 20. sz. gyalázatos szenvedéseit átélvén, a *szereetet szenvedő Istene még meggondolkoztathatja*. Moltmann 1972-ben írta a Megfeszített Isten c. könyvét s benne Jézusról szól, a szereetet szenvedő Isteneként. „Isten kiteszi magát a szenvedésnek, amit emberek okoznak neki, elfogadja a szenvedést, szabadon vállalja el, s ezzel tudunkra adja, hogy valóban szenvedélyesen szeret. Csak a keresztet komolyan véve beszélhetünk legitim módon Isten szeretetéről, különben csak szép szó marad a szeretet kereszt nélkül.“

1958-ban új alkotmánytervezetet tárgyalt a francia parlament. Az egyik képviselő azt javasolta, hogy legalább valahová az alkotmány elejére írják Isten nevét. Gúnyos kacaj, hahota, harsány nevetés fogadta az indítványt. Még a keresztény párt tagjai is nevettek. Isten neve az alkotmányban? Ugyan kérem! Mi köze az Istennek az alkotmányhoz, hiszen az alkotmány csak az emberé... Mindez Franciaországban történt, amit még a század elején az „egyház legkedvesebb leányának“ neveztek.

Valóban mi köze van az Istennek az ember dolgaihoz? Mi köze van egy „vallásos illúzióknak“ a valósághoz? Nincs helye már sem az alkotmányban, sem a magánéletben. A magasságban trónoló, a mindent tudó és a mindent legjobbnak teremtő Isten a bizonyításra váró Úr: *idegen lett*, hontalan, hajléktalan, életidegen, de talán a szolidáris, a velünk együtt szenvedő, a nem csak szájaló Isten, az más. *Hátha?* Mindez már lassanként *átvisz a poszt-modern taglalásába*. Vegyük most ízelítőnek csupán. Mereskovszkij írja, hogy az a néhány betű a keresztfán (INRI) olyan híradás, mint egy *máig kiolvasatlan újság*. A legemberibb újság, mindig újra olvasandó, mindig újra rejtély. Elhibázta vagy megtalálta a helyes utat Jézus? Azt az alaptörvényt találta meg, hogy az élet mindig keresztre visz? Ez az a keskeny út és szoros kapu, amiről a Hegyi Beszédben szólt? S amit a janzenisták éppen így ábrázoltak: ti. a keskeny út Jézus két felfeszített karja között húzódik, ez a képlet, a szoros kapu, amin át az életre jutunk. Ezt a keskeny utat kell tanulni egy életen át? Valóban ezt kell: az Övét és a mienket. A teológusnál sem a csönd, sem a lázas tevékenység nem helyettesítheti a theologia crucist. Az egyház is csak ezzel dicsekedhet, Isten őrizze meg, hogy mással dicsekedjék (Gal 6,14). A Gecsemáné kerttől a Golgotáig csak crescendál az, ami már Betlehemben elkezdődött. Botorság? Borzalom? Igen, mégis erre hív Jézus, ez az Ő igája, a szelidé, aki mindhalálig szeretett, az alázatos és engedelmes szívűé, aki kimondta a nehéz mondatot: *Igen, Atyám!* Ez a út visz az igazi sabbátba, a nyugalomba. „Van Isten népének szombatja“, ahogy énekeltük régen a Gerhardt éneket. *Ez a kereszt Isten titokzatos bölcsességének jele.*

Bach János passiójában, noha a mű a sírbatétellel lezárul, és a kórus éneklie a „Nyugodj, nyugodj“ csodálatos búcsúdálát, a zárókorálban mégis felragyog a húsvét bizonyossága. A lengyel *Penderecki* modern Lukács-passiója csak a jaj-kiáltásig jut, a halálra ítélték üvöltéséig, a kortárs zene minden eszközével. Az evangélikus *Bach*, Luther theologia crucis-án tájékozódva, már a lutheri korrekcióval és komplementáris látással a „teljeset“ hirdeti. Őt hallgatva újra értem, hogy nem csak nagypéntek kínjait lehet átélni, az igazak megaláztatását, az ártatlanok értelmetlen szenvedéseit, hanem húsvét felől nézve a keresztet, *hihetem, hogy ezekből a mélységekből is ki lehet jönni, a deacidium láttán már elfelejtem, hogy lehet embert magasztalni, de rácsodálkozva Arra*, aki ezt a démoni mélységet is megjárta a sötétség óráján, a mi óránkon, a napfogyatkozás óráján (ahogy Buber kis könyvének ezt a címet adta: *Gottesfinsternis*), *már hitre bátorodom*. Nem lehet eleget szemlélni a keresztet, de nem távolról kell nézni, mint a kíváncsi tömeg, hanem közelről, nem a „Zuschauerek“ érdeklődésével, érzéketlen kíváncsiságával, hanem egészen közelről, és így átéljük azt a paradox helyzetet, *hogy a kereszten Isten-közelségbe és nem Isten-távolságba jutunk*. Jól mondja Henry de *Lubac* római katolikus teológus: „Az istentagadókat nem a szenvedő mártírok között találjuk, hanem a bölcsek és nyárspolgárok között...”

Próbálok értelmezni mindazt, amit Loewenich Luther-könyvében valamikor tanultam az *ellentétes* tapasztalatok hasznáról, arról, hogy a *kereszten is rejtve van a természetes emberi szem előtt az Isten*, csak a szenvedő embert látom Jézusban, mégis benne rádöbbenhetek a szenvedő Istenre. A keresztfeszítés minden idők egyik leglátványosabb és leggyötrelmesebb kivégzési módja volt. Jézusnak ezt *kell* elszenvednie. Halála így az egész emberi történelem nyilvánossága elé került. Kereszthalála, ez az *esemény* tulajdonképpen nyilvános működését folytatta. Addig is hirdette, hogy Őbenne közénk jött Isten szeretetének uralma, most a kereszten mindhalálig hűségével igazolja, hogy szeretetét nem törheti meg a leggonoszabb emberi visszautasítás sem. Jézusban végérvényesen odaadta szeretetét Isten e világnak. Fiának halála ezt az odaadást pecsételi meg. Az utolsó szó, úgy látszik, mégsem a halálé, hanem a halálon is diadalmas éltető szereteté. „Szeretete túlnőtt a halálon“, – írja Lukács László a Vigiliában (96/5). A két szélső keresztnek nincsen titka, a két lator vért ontott és ezt akkor csak vérrel lehetett lemosni. De miért kellett ugyanezt Jézusnak is elszenvednie? Az Istenember magára vállalta az ember zuhanását a semmibe, átélte az ember tragédiáját, szó szerint és teljesen, hogy ti. pusztulnia kell bűnei miatt... Ez a *kereszt misztériuma* mindig is misztérium marad. De ha ma valaki azt kérdi tőlem: mi biztos, olyan biztos, hogy arra életemet építhetem, amiért élni is, halni is érdemes, feleletem nem lehet más: Krisztus szeretete az. A legvégső bizonyosság nem lehet az ember, de a tudomány, művészet vagy bármi más sem, amit ember alkotott. A természet vagy a sors sem, hiszen telve vannak homállyal és csalóka szakadékokkal. De önmagában még Isten sem, hiszen kimondta a legrettenetesebb szót: megbántam, hogy embert teremtettem. Honnan tudjuk hát, hogy Isten irgalmas, hogy szeret, hogy mit várhatunk Tőle, ha nem Jézus Krisztustól? Csak Krisztus szeretete biztos! Ebben az életben csak egy igazán biztos van: ami a Golgotán történt. Ez az az erő, ami eltöltötte a lándzsával átdöfött szívet. Ez a szív taníthat meg mindenre, ami életre, halálra szükséges. Olvasok Luther teológiájáról a metodista *Watson* könyvében, olvasom a svéd teológia Luther-értelmezését, olvasom a római katolikus teológiai irodalmat, a mai kereszt-magyarzatokat és észreveszem, hogy *Krisztus keresztjének titka valóban üdvösségünk egyetlen bizonyítéka* (2Kor 1,6; Fil 1). A kereszt valódi megnyugvást adhat, még az ítéletben is (2Thessz 1,4kk). A kereszt titka átszeli a felekezetek határait. *Igazi ökumenikus dimenziót alkot*. Krisztushoz tartozásunk igazi jele. *Signum necessarium*. „Crux probat omnia. Beatus qui intellegit.“ Ezt kell kutatnunk és terjesztenünk abban a közegben, amiben ma élünk, a poszt-modern társadalomban.

2.

A poszt-modern kor vázlatos bemutatása

Ma divat korszakok jellemzője, jelzője vagy értelmezője elé tenni, vagy zárójelben jelölni a „poszt” szócskát: poszt-gutenbergiánus, poszt-marxista, poszt-christianus, poszt-protestáns, poszt-modern. Ezt a kategóriát csak jobb híján használom, mert úgy érzem, valami lezárult, s valami más kezdődik a társadalomban, a művészetben, tudományok világában, magyar, európai és globális vonatkozásban egyaránt, és ezt tudomásul kell vennie a kereszténységnek is, ha szinkronban akar maradni és nem elégszik meg a múzeumi pozícióval, formális értékőrzéssel, ha nem akar csak anamnézissé válni, ismételve eddigi öndiagnózisait. Felfogásom szerint valóban túl vagyunk a modernizmus lelkesedésén, a fevilágosodás naiv büszkeségén, az optimista scientizmuson, az egyértelmű haladás-hiten. Korfordulóhoz érkezünk, nem csak ezredfordulóhoz, prófétálta Hamvas Béla.

Hol is kezdődött a modernizmus? A felvilágosodásnál? Német és francia felvilágosodásra gondolok. Talán még sokkal előbb: amikor a németalföldi jogász, Hugo Grotius ki mondta a jelszót: „et si deus non daretur” (1606), vagyis úgy kell jogot alkotni, tudományt művelni, de élni is, mintha Isten nem létezne. Talán ezzel már csak a reneszánsz életérzését legalizálta? Nem tudhatom. Mindenesetre Voltaire egyházgúnyolása, Feuerbach istent-teremtő embere, Nietzsche Übermensch-igénye, Comte pozitivizmusa, Marx pan-ökonómizmusa, Darwin fejlődéstani hipotézise, Bergson perszonalizmusa úgy tűnik, mindez már a múlté. Hol is kezdett recsegni-ropogni már a modern életérzés és ennek ideológiája, a modernizmus? Talán Spengler Untergang-jának meghirdetésénél, Unamuno, Huxley, Peguy, Ortega és a többi krizeológusnál, vagy Toffler Future shock-jánál, Orwell 1984 víziójánál? Esetleg a gyökerek még mélyebben keresendők, és ezek a gyökerek repedéseket okoztak Hegel és Kant jól fogható rendszerén: Pascalra, Kierkegaardra, az egzisztencializmus őseire gondolok, vagy az abszurdot észrevező olyan irodalmi nagyságokra, mint Sartre vagy Camus. Az előbbi az abszurd felfedezője, az utóbbi a halálra szánt tragikus heroizmus harcosa. Vagy nálunk magyaroknál a hitetlenül is hívő Németh Lászlóra gondolhatunk.

Mielőtt a mai poszt-modern kort jellemezném, hadd írjam le néhány tömönddal, mit tett az egyház az ún. modern korban, vagy legalábbis mire igyekezett: a római katolikus egyház anti-modernista esküt kért szolgáitól és igazán „nagyokat” fogott gyanúba mint pl. a magyar Prohászka vagy a francia Teilhard de Chardin-t. Mások udvaroltak a modernnek, sőt a protestánsok elől akartak járnivaló felvilágosult, az egyházat bagatellizáló és az individuumokat magasztaló, tudományosnak mondott teológiával, mint pl. Adolf Harnack, aki elég egyszerűvé redukálta a kereszténységet (Das Wesen des Christentums). Volt, aki még ennél is jobban kilúgozta a kereszténységet, távol tartott minden irracionálisat, transzcendentálist és mondanivalóját morális tanítássá degradálta. Megint mások beépítették a korabeli kulturát és mindenáron szalonképpé akarták tenni a krisztianizmust az izmusok között is (Kierkegaard vádja végül is igaz lett). Csak a korszak végén próbáltak ablakot nyitni a világra, megkísérelve tartani az identitást, de eladhatóvá tenni az árut új csomagolásban (2. Vatikáni Zsinat tendenciája – az 1. Vatikáni Zsinat még antimodernista volt, sőt egészen az utolsó Pius pápáig elmondhatjuk ugyanezt, még akkor is, ha az utolsó Pius és elődei között jelentős különbség volt sok mindenben pl. a Szentírás szerepe, antiszemitizmus kérdése stb.).

*Térjünk azonban vissza az eredeti altémára, a poszt-modern kor jellemzésére. A modern kor szemlélete és életérzése a haladásba vetett hittel kezdődött, a poszt-modern az ebben való csalódással. A modern kor hitt az emberben – a poszt-modern embertelenségbe torkollott, kiábrándult az emberből. A modern kor több képviselője ateizmust hirdetett, a transzcendens tagadását (Marx a közgazdász, Nietzsche a filozófus: Hát nem tudjátok, hogy az Isten halott? - mondatja sztarcéjával. ...) – de az emberség, a humánus kihálásával, nagy tulzással az "ember halálával" folytatódott. *Különböző izmusok próbálják meg helyettesíteni a vallást* (valláspótlékok), de ezek egymás után csődöt mondanak, ahogy Berdjajev már a század első felében megjósolta: pl. a náciizmus és a kommunizmus. Szabadságot hirdetnek, de nem mindenkinek, egyenlőséget, de mindig akadnak még egyenlőbbek, testvéri-*

seget, de közben gyűlölködve néznek ellenségeikre. Mindez politikai fordulathoz érkezik, rendszerváltáshoz, de hamar észreveszik, hogy ott folytatni, ahol abba hagyták, már nem lehet... A szocializmus, ahogyan bemutatkozott, mint létező szocializmus már többé nem lehet vonzó, legalább is abban a régióban, ahol egykor győzött s a kapitalizmus a maga vad 19.sz.i formájában (1989 után Magyarországon is!) már nem kontrollálható, a probléma ott jelentkezik, hogy más választás sajnos nincs. Attraktív modell, valóban alkalmazható rendszer nincs a láthatáron. S most a poszt-modern korban már hangzik az igény északon, nyugaton, keleten egyaránt, hogy *nem csak jólét kellene már, hanem valóban tartalmas élet*, nem csak külső tárgyak ismerete, hanem az emberség benső értékei is, nem csak a közlés technikája pl., hanem az, amit közölni akarunk, vagy tudunk, nem csak az egoista érdekek, hanem mások számára is hasznos értékek lennének jelentősek. Természetesen nem mindenben érezhető mindez, nem is mindenki fogalmaz ma így, nagy fáziseltolódások tapasztalhatók, de azonos gondolatok és életérzés már mindenütt érzékelhető.

S a történelmi egyházak? – keresik a helyüket, nem egyszerűen novumot akarnak felmutatni, hanem az evangéliumot korszerűen interpretálni, s ugyanakkor a régeből megőrizni mindazt, ami jó. A bölcs ember Jézus szerint is őt és újat hoz elő kincsestárából. Már tudják, hogy nem konzerválni kell, hanem újulni is. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak kritikát gyakorolunk valamilyen vallásos felsőbbrendűséggel, hanem önkritikát is, sőt bünbánatot, hogy újat kezdhessünk. A rómaiak így jellemzik ezt az új magatartás: *a kiátkozástól a párbeszédig jutottak, az exkommunikációtól a konszenzusig*, sőt a kooperációig. Ez a mentalitás nem csak a keresztény egyházak iránt gyakorolandó, hanem a nem-egyház felé is. Protestáns fogalmazás szerint: az egyháznak van tanulnivalója és mondanivalója, van realitásérzéke és van reménysége, van érzéke a szenvedés érzékelésére és bátorsága a segítségre, gyógyításra. Képes, ha kell, strukturális változtatásra, de nem hiszi, hogy a strukturaváltozás önma-gában segíti a korszerű interpretációt. A keskeny út ma azt is jelenti, hogy az egyház nem kövesedik meg (öregkori szklerózisban), de nem is vállal avantgarde szerepet. Komplementárisan vallja, hogy őseink jól fogalmaztak: *Spiritus sanctus conservat et renovat ecclesiam*. A kettőt párhuzamosan, vagy másként: egyidőben végzi. Komolyan veszi az *anamnézist* (mint az ószövetségi gyülekezet) és gyakorolja az *epiklézist*, mint pünkösöd óta a keresztény gyülekezet mindig és nem csak az úrvacsorában, hanem a hétköznapi istentiszteleten is.

A poszt-modern jellemzése még sok részletkérdést érinthetne, ebben a keretben *csak háttéranyagként mutathattam meg*, jelezve, hogy nevezhetjük jobb híján poszt-modernnek korunkat és bemutatva nagyon vázlatosan, miként reagál korunk kihívására a két nagy keresztény tömb, a római katolikus és a protestáns. Az ortodoxiát most itt nem érinthettem, noha helyzetük, amiben élnek, hasonló, de egyfelől rájuk nem a theologia crucis teológiája jellemző, másfelől Magyarországon nem jellemző tényező az ortodoxia és parányi, kisebbségi pozíciójában erősen konzervatív jellegű és megmaradását a tradícióhoz való, szinte egyoldalú ragaszkodásban látja.

Ezután szubjektivebb hangot kell megütnöm, s mondandómat vallomásszerűen adom elő:

3.

Vallomás Jézus Krisztus keresztjének hirdetése esélyéről A theologia crucis lehetősége korunkban.

A vallomás most nem bűnvallás, hanem *hitvallás*, döntés után született, tehát nem csak sodortatom, nem a régi lendület visz, nem a megszokott csapást követem kényelmesen, vagy képtelen vagyok letérni a sínról, amire teológus koromban ráállítottak, nem is mások csődbejutott próbálkozása térít vissza a régi útra... Tudom én is, hogy más a helyzet ma, mint 1948-ban, amikor Sopronban végeztem, amikor még bennem élt, amit Karner Károly tanított többek között, hogy az un. modern teológia zsákutcába jutott, elkülönítette magát az egyháztól, elvesztette az egyházhoz való természetes kapcsolatát és valamiféle öncélú teologizálásba került, sőt gyakran ellentétbe jutott az egyházzal, ezért beszéltek hallga-

tótársaim között is néhányan „hitetlen teológiáról“. Olyan elméletté vált, aminek már alig-alig volt köze az egyház bibliai hitéhez és gyülekezeteinek életéhez. Lezártnak tűntek a kivezető utak, pl. a „Social Gospel“ útja is, noha voltak, akik az EVT megalakulása idején ezt újra-éledni vélték... Erre volt annak idején homlokegyenest ellentétes irány a *Barth féle felfedezés* és az Ige teológiája, ez utóbbiba belefért az újreformátori teológia is (nem használtuk a dialektika teológia kifejezést, mert ez csak metodikai megjelölés...). Úgy láttuk akkor, hogy az evangélikusok is, noha sok mindenben em értenek egyet Barth Károllyal, lényegében a liberális, vagy modernnek mondott teológia tekintetében egy táborba tartoznak. A Luther-féle Római levél értelmezés és Barth Római levél magyarázata egybevágó iránynak tetszett. Megemlítem, hogy abban az időben még használtuk a *krízis teológia* kifejezést is, ma különösnek tetszik ez, amikor külön beszélünk *krízeológiáról*, mint egyfajta tudományos koranalízisről. Az új reformátori teológia túlnőtt az írásmagyarázaton és az *igehirdetéssel tartott kapcsolatot*. Saját vallomása szerint is Barth harangkötelet húzott meg kis temploma igehirdetőjeként és a harangszó messzebb hangzott, mint gondolta volna. „Nem tudok Istenről beszélni és mégis mindig Róla kell szólnom.“

Az új felismerés kiterjedt a teológia minden ágára, most nem szólhatok, mit jelentett az utak szétválása (a Brunner-féle vallásszimpatizáns irányzat, az erre „nemet“ mondó Barth, Thurneyesen, vagy az evangélikus Elert, Althaus, sőt Sasse konfesszionális teológiai irányzata stb., Bultmannról, Gogartenről nem is beszélve). Az *egység közös pontja* az volt, hogy Isten kijelentése, kinyilatkoztatása az Ige teológiájának alapja. Egyre inkább az egyház teológiája akart lenni, szakítva az individuális jellegű protestáns örökséggel. Az Ige teológia igazi hiányossága, hibája és támadható felülete az volt, hogy *úgy vélte, megoldotta egyszer s mindenkorra a liberális teológia által felvetett kérdéseket*. Végzett velük, pedig csak a szőnyeg alá söpört néhány kérdést. Ez érvényes mind az exegézis, mind a rendszeres teológia területére. Kiderül az is, hogy *az egyház, miközben végzi funkcióit, olyan nem-egyházzal találkozik, ami mer kérdezni olyat is, amire nincs elegendő válasz és nem elég hiteles, ha csak annyit mondunk: az egyházban ez így igaz*. S az új helyzetben egyre több kérdés vetődött fel, s erre nem volt elég az, ha Barth gúnyosan azt jegyezte meg: ezek "öreg elefántokat vonultatnak fel"... (Különben ma is a világi sajtó gyakran multszázadbeli liberális teológusokat szólaltat meg s hirdeti ezeket hiper-modernnek.) Amikor az újreformátori teológia betört elsősorban Európa teológiáira, tkp. *csak egy irányzattal konfrontált: a liberálisnak, másképpen kulturprotestánsnak mondott közgondolkodással*. Ma más a helyzet: Egyfelől több irányzat fut egymással párhuzamosan és ezektől nem egyszerűen elhatárolódní kell, hanem reflektálni kellene, párbeszédbe elegyedni legalább is, másfelől önrevíziót is kellene végrehajtani, becsületesen bevallani a hibákat, hiányosságokat, tévedéseket, mindazt, amit figyelmen kívül hagyott, vagy amiről azt vélte, már régen túl vagyunk ezeken a kérdéseken...

A kereszt teológiáját *újra harci teológiának kellene tekinteni* és nem magától értődő teológiának (az ige teológiát, beleértve a barthi vonalat, nem merném egyszerűen theologia crucisnak nevezni, sőt az újreformátori teológia egészét sem). Nem csak a jezsuitáknak kellene prédikálni arról, hogy Jézus nem langyos békét, hanem harcot hozott a Mt variáció szerint, Lukácsnál ugyanitt ez a logion így hangzik: *Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak a földön és mennyire szeretném, ha már fellobbanna* (Lk 12,41). A Mt textust olvassák a rómaiak Loyolai Ignác napjának evangéliumaként július 31-én. Ez a harc, küzdelem önmagunkkal szemben is érvényes, ahogyan a jelenések könyvében szereplő megdicsőült Úr is világosan mondja: Van valami mondanivalóm ellened (nem a Római Birodalom ellen, hanem gyülekezete ellen – s Bonhoeffer szerint ez a mindenkori Reformáció alaptextusa...) A gyakran szelíden idézett Páli textus (Ef 5,14) is számomra ilyen irányba mutat: Serkenj fel aki aluszol és támadj fel a halálból, Rád ragyog a Krisztus. A világosság fiaira utalás egy bizonyos harcot érzékeltet, de ezt a harcot nem külső ellenséggel kell folytatni, hanem elsősorban magunkkal. Ez az igazi mortificatio, nem mások, hanem önmagunk öldöklése. S máris itt vagyunk a theologia crucis közelében... *Az a meggyőződésem, hogy a kereszt teológiáját ma nem Lutherhez, vagy Pál apostolhoz kell kapcsolnunk, ha azt akarjuk, hogy valóban tekintélye legyen, hanem Jézushoz magához. Az Ő keresztje titka* (s nem ennek felfedezői) *kell, hogy közép-pontba kerüljön*. A kereszt teológiája a Reá kimondott igen, és nem teológusokra utalás. Az,

hogy közben rímelünk Pál, vagy Luther gondolataival, az már csak szekundér jellegű. *A mai keresztény teológus is a via crucis Krisztusán ismer rá a deus crucifixusra.* Ő maga az ismertető jel és az ő keresztje a világosság. Egy gyakran démoni jeleket felmutató világban az Ő keresztje ad világosságot és nem engedi, hogy más vezetőnk legyen, ahogyan egy ősi szószékfeliraton olvastam valahol Németországban: *Crux sacra sit mihi Lux – Non Draco sit mihi Dux...* A teológia újra elsősorban Krisztus-kérdés ma is. A „kinek mondotok engem“ mai megszólítás egzisztenciális feleletet vár, s míg erre nem válaszolunk, addig minden részletkérdésre-válaszunk csak menekülést jelent a főkérdés elől. A teológusoknak szimpatikus Tamás hódolata a húsvét után is sebeit mutató Úrnak szól: *Én Uram és én Istenem.* Ez egyértelmű *igen!* Amint Jézus Krisztus Isten egyértelmű IGEN-je (2Kor 1,17-20 szerint), ugyanígy az egyháznak is, a teológiát művelő egyháznak csak egyértelmű igenje lehet, s minden más állítása ebből az egyértelmű igenből fakadhat. Amint egykor Mária „fiat“ (legyen) szava eldöntötte az incarnatio elfogadását, ugyanúgy az egyháznak igent kell mondania az incarnált Ige-re, hogy aztán teológiát tudjon folytatni abban a tudatban, hogy az incarnált Ige a *deus crucifixus* és a resurrectiót már ismerve *theologia crucist kell művelnie,* és a *via crucison szabad járnia.* Az egyház mindenkori teológusai kételkedhetnek, kereshetnek, kutathatnak, – de a háttérben ott a biztató, bátorító Krisztus: *Ne féljete, ÉN VAGYOK!* Ő az, akit ugyan meg lehetett feszíteni, de Isten erejéből újra él (2Kor 13,4). Az Ő keresztje indít ma is compassióra mások iránt, hiszen nincs nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért és ez modellértékű: *lét másokért.* Ellenségszeretete indíthat ellenségszeretetre, mert különben a keresztén mondott imádsága nélkül a Hegybeszédben mondott szava csak lehetetlen, megvalósíthatatlan parancs, üres szó... Az Ő húsvét hajnali győzelme miatt múlik a sötét és az árnyék már mögöttünk van, nem nekünk kell átugrani... Az Ő bocsánata minden szolgálatunk conditioja (Péter!). *Őt szeretni, nem szájjal csupán, hanem léttel csak úgy lehet, ha legeltetjük nyáját.* Csak Ő vele, a kereszt eseményét és húsvétot magyarázó „újtárs írásmagyarázóval“ nyílik ki a Szentírás a mi kezünkben is és szólal meg szánkon az Ő igéje, és az Ő kenyértöréséről ismerjük meg, *hogy Ő az aki jelen VAN.* A pázsitdombon üldögélő kedves Mester még csak kivételes Tanító, a betegeket gyógyító Orvos legfeljebb exorcista, vagy természetgyógyász, de a nagypénteki és húsvéti Krisztus a *TOTUS Christus.* Közelében lángol a szívünk, cselekedeteiben is részesedhetünk, az Acta Jesu munkatársai lehetünk, szünergoi tou Christou. Lelke nem a félelem lelke, a gyávaság lelke, hanem erőnek, szeretetnek és ugyanakkor józanságnak lelke... *Vele nem megfontolva haladunk, hanem győzelmi himnuszt énekelve tempósan* (1Kor 15!), bizonyosak lévén abban, hogy szolgálatunk nem hiábavaló (kenos) az Úrban, az Ő szolgálói sohasem mennek nyugdíjba, ahogy az öreg Lőhétől hallottam: „Ein Christ ist immer im Dienst!“

Mindez nagyon paposan, nagyon egyházasan hangozhatott. Nem baj! Sőt! Szándékosan választottam ezt a műfajt lelkészi konferencián, annyi vívódás, annyi csalódás, annyi kérdés után és előtt. Kívánom, legyen álláspontotok, legyen koordináta rendszeretek a teológiában s aztán abban mindent elhelyezhettek! A kereszt teológiáját csak úgy lehet művelni, amint Luther tette s amint Pál is kimondta: *„Elhatároztam, hogy Jézus Krisztust hirdetem, a megfeszítettet...“*

Déry Tibor írja, hogy a mai regény nem ponttal, nem is felkiáltójellel, hanem kérdőjellel végződik: az olvasóra bízva a választ. Quid nunc? Én is ezt teszem.

Bertold Brecht gondolatát idézi Szennay András emeritus főapát. „A szecsuáni jó lélek“ c. színdarabja különös módon végződik. Lemegy a függöny s egy színész a nézők elé lép, majd bocsánatkérőleg így fordul közönségéhez: *„Tisztelt közönség! Csak semmi harag, tudjuk, nem jól végződik a darab, arany legendát terveztünk, derűset, s mire megírtuk, a vége keserű lett. Mi is csalódtunk: a függöny lehull, s marad száz kérdés megoldatlanul...“* A kereszt teológiája, ha csak passió, úgy egy drámai eseménysorozat teóriája, sőt: tragédia. A főhős elbukott, magára maradt. A függöny lehullott, sőt kettészakadt s a nézők szívében száz kérdés maradt – megoldatlanul. Az ember, *az igehirdető aranylegendát tervez, derűset, s ha maga írja, csak maga, úgy a vége keserű lesz.* De ezt a darabot nem az ember írta! Nem is aranylegenda. A templom kárpitja ketté hasad... és egyszer csak észrevesszük, ér-

telmes a kereszt. Sőt, a Keresztrefeszített szeretete értelmet ad e szörnyű halálnak. Sorsa ember-sors, a mi sorsunk, feltámadással, élettel végződik. Ezért, így van értelme a theologia crucisnak, és életünknek, a via crucisnak...

***

Summázok:

1. A poszt-modern korban is csak az immanens fogható – a transzcendens magunktól elérhetetlen, csak sejthető, s van-e immanensebb a kereszt eseményénél? Itt igazán földközben az Isten! Minden transzcendens igény álom marad, de egy ajtó adatik: Ő az ajtó s Vele a transzcendens felé kinyílt az út...
2. Korunkban is csak transzparencia van, nem analógia. Amint bármelyik bibliai alakot nem nevezhetek így: te vagy Jónás, Zákheus, Péter stb., úgy nem mondhatom: te függsz ott a fán és mégis az Ő passióján áttetszik valami. Ilyen az ember! A passió előtt fejet hajtok, átélem a szenvedés misztériumát, magyarázhatatlan titkát, hiszen a triviálisan, drasztikusan kínlódó, agonizáló fájdalmak férfiak az én De profundis imádságomat jajgatja: „Én Istenem, én Istenem miért?...“ Velem imádkozik, – vele imádkozom. Nem gondolom, hogy a 21. század embere már nem ismeri a szenvedést és éppen ezért hallhatja meg a szimpatikus (együtt szenvedő) Jézus kiáltását. A kiáltás=imádság egy szó az arámban. A legemberibb kiáltásban a szakrálissal találkozik, találkozhat az ember...
3. A theologia crucis az egész embert érinti. Már túl vagyunk a cogito ergo sum létigazolásán, az intellektualizmus büszke Credo-ján, már így fogalmazunk: „Patior ergo sum...” Az egyház is jól teszi, ha nem észokokkal igazolható Istent hirdet, hogy megoldja intellektuunk problémáit, hanem a húsvétal végződő via crucist, a teológiájában a theologia crucist, akár botránkozást vált ki, akár bolondságnak tartják.
4. A theologia crucis hitet vár, a hit bátorságát igényli, a döntés pozícióját. Ez kihívás, valahogyan válaszolni kell. (Elhatároztam...)
5. A theologia crucis reménységet indukál: a legnagyobb mélységből is van meg-nem-szegyenülő reménység. Így válik hitelessé az ősi hódolat szava: *Ave crux, spes unica!*
6. A kereszt szemlélése, megélése szeretetre mobilizál. Compassióra indít a társadalomban. Ez nem csak passzív érzékenység. Kivetköztet természetes egoizmusomból – észreveszem a másikat a Másikban: hát nem csak én szenvedek? S talán el kezdek gondoskodni is, ahogy Ő gondoskodott édesanyjáról és az egyik tanítványáról...
7. *A theologia crucis ökumenikus alapot nyújt.* A keresztnek minden felekezetben helye van, ha nem is kiábrázolt crucifixusban, de a szó hatalmával, lehet úgy prédikálni, mint Pál igehirdetésében tette: mintha a Krisztus, hallgatói között, feszítettetett volna meg. Így válhat a kereszt találkozási ponttá... Nem a jövő egységét kell megteremtünk ügyesen, hanem Benne szabad felfedeznünk a központot, Akiben találkozhatunk. A kereszténység jele nem a zárt kör, hanem a minden irányban nyitott kereszt és ugyanakkor minden irányból befelé, a centrumba vezet. *Ki van középen? Ő van ott* (in der Mitte, Jn 21,19-31. Luther ezt is jól értette).
8. *A theologia crucisból szenvedélyes mondanivaló lehet.* Isten bölcsességét, a passiót hirdethetem passzióval, szenvedélyesen. Jaj, ha nem így teszem, – ígéretes, ha így hirdetem. Itt rejtőzik Isten dinamikája, ez a mi energia központunk. Jaj csak ne langyosan prédikáljunk!
9. *A theologia crucis nem summa theologiae, Aquinói Tamás mindenre racionális választ adó, istenbizonyítékos, arisztoteleszi bölcsessége, intellectusunkkal is belátható, rendszeres igazsága. Inkább tövis ez a testünkbe, nem vétetik el – hála Istennek – vele kell élnünk és vele szabad meghalnunk is.*

Mivel a poszt-modern korban is ember marad az ember, örök és aktuális kérdésekkel, örök és időszerű bűnökkel, sőt a *bűnnel*, hogy ti. nem hisz Őbenne: *a theologia crucis meghirdetése aktuális, sürgető feladat*, van esélye ma és holnap, s *ez az esély nem is kevés...*

(Elhangzott OLMK konferencián Gyenesdiáson, 1997. május 13.)

Ebben a keretben idézhetetlen, tengernyi irodalomból csupán néhány publikációt említek:

- Carlson, Edgar: The Reinterpretation of Luther. Philadelphia, 1948.
 Culicke, Gerhard: Bericht von der Theologie. Berlin, 1971.
 Hübner, Eberhard: Ev.Theologia in unserer Zeit. Bremen, 1966.
 Koch, Hal: Martin Luther. Kobenhavn, 1960.
 Loewenich, Walther v.: Luthers Theologia crucis (1929. 1954)
 Mayer, Hans: Martin Luther, Leben und Glaube. Gütersloh, 1982.
 McKelway, A.J.: The Systematic Theology of Paul Tillich. Richmond, 1984.
 Pröhle Károly: Luther Márton Négy Hitvallása. Előszó + A ker.ember szabadsága.
 Thunberg, Lars: Det saliga bytet. Uppsala, 1977 (A boldog, üdvös csere)
 Tillich, Paul: On the Boundary. London, 1967.
 „ The Religious Situation. Cleveland, 1964.
 „ The New Being. London, 1964.
 „ The Courage to be. London, 1952.
 Vályi Nagy Ervin: Nyugati teológiai irányzatok századunkban. Bp. 1984.
 Vikström, John: Tro i kris. Borgå, 1972.
 Watson, Ph.S.: Let God be God. Philadelphia, 1948.
 Zahrnt, Heinz: Die Sache mit Gott. München, 1966.

***

VAN-E MÉG ÉRTELME?

A KOINONIA-ról van szó. Munkaközösségünk teológiai folyóiratáról. Indult 1957-ben, esetenként jelent meg, leginkább tőlünk, külföldön élő magyar anyanyelvű teológusoktól hozott dolgozatokkal. Köreinken kívül nagy olvasótábora sosem lehetett, ezt már csak a korlátozott példányszám alapján is következtethetjük. Egy-egy szám valahogy mégis elkerült Magyarországra is, általában lelkes, de inkább visszafogott rezonanciát kiváltva. Legfeljebb kis változatosságot hozott a hazai egyházi lapok egyvágányúsága megúnt világába.

A politikai fordulattal sem változott a kép. Mi írtunk, a Lajtán túl már többen olvasták, könyvtárak, egyházi intézmények is megkapták. Ám a KOINONIÁT is elérte a sorsa: Magyarországon már tudomásul vették, de inkább a „futottak még“ listáján szerepelt. Egy bizonyos pontig „szeretettel köszöntjük“, – de azon túl mégse menjünk! Még mindig csak tudomásul vesszük, de nem érdemes szóba állni vele. Mert akkor partnerként kellene elismerni és beszélgetni vele.

De a fejlődést csak ideig-óráig lehet feltartóztatni: azon túl, hogy a lapért, munkatársaiért, szerkesztőiért Istennek adunk hálát minden egyes szám megjelenése után, – a technikai fejlődés is segítségünkre jött. Egyik fiatal társunk ui. újabban az Internet-re tette fel lapunk egyes cikkeit. S egyszerre „észrevettek“ bennünket. Erdélyből érdeklődtek a lapunk iránt, USA-ból jött a kérés, hogy vegyük fel őket előfizetőink közé, Magyarországról kértek református (evangélikusok nem!) gyűjtemények lehetőleg teljes példányokat, mások megköszönték a küldött számokat, sőt előfizetni kívánnak a lapra.

Ebben a „nekilódulásban“ természetesen igen kis visszagra talált egyik kinti társunk nem egészen időszerű kérdése, ti. hogy nem lenne-e itt az ideje a lap megszüntetésének?...

Viszont még egy valamit el kell mondanunk. Mivel anyagi kereteink igen szűkösek, kénytelenek vagyunk a következőket ajánlani: Nyomtatott (sokszorosított) példányszámot csak azok kapnak, akik E-Mail-en nem érhetőek el. Őket viszont arra kérjük, hogy példányonként 5,- DM-t utaljanak át nekünk (ebben a postaköltség is benne van). – Akik pedig a modern közlési eszközök segítségével ingyenes olvasóink, – lelkiismeretük indíttatására hallgassanak – és juttassák el hozzánk alkalom adtán adományukat. Előre köszönjük!

Lapunk különben minden teológia iránt érdeklődő számára nyitva áll. Éppen mai számunkkal is szeretnénk kifejezésre juttatni komoly együttműködési szándékunkat mindenkivel, akinek „üzene- te“, modanivalója van számunkra is.

S el kellene ismerni, hogy szűk hazánk határain túl is vannak magyar művelői a teológiának. Nb. olyan művelői, akik nem túrisztikázás mellett, hanem sokszor nagyon nehéz (magyar és külföldi) gyülekezeti, egyházi munkájukon felül üzték azt. Amikor pedig tudományuk eredményeit ingyen az asztalra tették, akkor mások, ugyancsak ingyen és minden ellenszolgáltatás nélkül, megszerkesztették a lapot, hogy a munkák azokat ériék el, akiknek továbbképzésére valók, ti. a gyülekezetekben dolgozó lelkésztársakat és teológia iránt érdeklődő nem-lelkész munkatársaikat.

Stuttgart, 1999. Pünkösöd.

Szerkesztő